

Kształcenie osób niepełnosprawnych w świetle aktualnych regulacji prawnych

Paulina Konarska

Absolwentka Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, doktorantka w zakresie nauk prawnych na tym wydziale. Od stycznia 2015 r. aplikantka radcowska w OIRP w Toruniu. W 2012 r. laureatka konkursu organizowanego przez Rzecznika Praw Obywatelskich „Prawo, Ludzie, Przypadki”. Autorka kilku artykułów z zakresu szeroko rozumianego prawa cywilnego. Specjalizuje się w prawie medycznym.

Education of Disabled People according to the Current Polish Law

Nowadays, there is no clear definition of disability. It is said that disability is a multi-layered concept in that it entails not only physical incapacitation but also serious social handicap, preventing disabled people from functioning properly. In fact, albeit that it is commonly acknowledged that they shall be granted equal rights to non-disabled people, disabled still must cope with many barriers. The right to education is classified as a core human right, that is why it is crucial to give people with disabilities open access to education. At present, disabled children may be provided education through two distinct modes. The original philosophy stems from an idea that disabled should be educated separately, in special schools. The alternative is an inclusive education system in which disabled and non-disabled children share the same school. It is submitted that only inclusive education is able to provide high quality service to disabled and rid any remnants of discrimination from the social scene. Unfortunately, despite extensive legal regulation in this field disabled people as a whole still suffer from a standard of education that falls below par, a detriment which may translate to lowering their professional and social prospects, and ultimately, the quality of their lives.

1. Status osób niepełnosprawnych

1.1. Definicja

„Niepełnosprawność” to pojęcie szerokie, wieloznaczne i nieostre. Nawet najważniejsze w Polsce źródło prawa, jakim jest Konstytucja Rzeczypospolitej

Polskiej¹, nie dookreśla terminu „niepełnosprawność”, pomimo iż posługuje się nim dwukrotnie. W większości aktów normatywnych dotyczących osób niepełno-

¹ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. nr 78 poz. 483 z późn. zm.).

sprawnych można znaleźć definicje tworzone tylko na potrzeby konkretnego dokumentu. Co więcej, termin „niepełnosprawność” interpretowany jest w sposób odmienny w poszczególnych dziedzinach. W praktyce, pomimo licznych postulatów teoretyków i praktyków, nie istnieje jedna, powszechna definicja omawianego pojęcia, co implikuje wiele trudności w toku stosowania prawa.

W ustawodawstwie polskim najważniejszą rolę odgrywają dwie wskazane poniżej definicje. Karta Praw Osób Niepełnosprawnych² podaje, iż niepełnosprawna jest osoba, której „sprawność fizyczna, psychiczna lub umysłowa trwale lub okresowo utrudnia, ogranicza lub uniemożliwia życie codzienne, naukę, pracę oraz pełnienie ról społecznych, zgodnie z normami prawnymi i zwyczajowymi” (§ 1). Z kolei ustawa o rehabilitacji zawodowej i społecznej³ charakteryzuje niepełnosprawność jako: „trwałą lub okresową niezdolność do wypełniania ról społecznych z powodu stałego lub długotrwałego naruszenia sprawności organizmu, w szczególności powodującą niezdolność do pracy” (art. 1).

Różne definicje omawianego pojęcia można odnaleźć również w międzynarodowych aktach prawnych. Dla przykładu, w konwencji o prawach osób niepełnosprawnych⁴ określono jako niepełnosprawne „osoby, które mają długotrwale naruszoną sprawność fizyczną, umysłową, intelektualną lub w zakresie zmysłów, co może w oddziaływaniu z różnymi barierami utrudniać im pełny i skuteczny udział w życiu społecznym na zasadzie równości z innymi osobami” (art. 1). Natomiast Światowa Organizacja Zdrowia (ang. *World Health Organization* – WHO) wyróżnia trzy pojęcia składające się na istotę niepełnosprawności. Pierwszym z nich jest niesprawność (ang. *impairment*), czyli „każda utrata sprawności lub nieprawidłowość w budowie czy funkcjonowaniu organizmu

pod względem psychologicznym, psychofizycznym lub anatomicznym”⁵. Drugim jest niepełnosprawność (ang. *disability*) definiowana jako „każde ograniczenie bądź niemożność (wynikające z niesprawności) prowadzenia aktywnego życia w sposób lub zakresie uznawanym za typowe dla człowieka”⁶. Ostatnim zaś ograniczenia w pełnieniu ról społecznych (ang. *handicap*), czyli „ułomność określonej osoby wynikająca z niesprawności lub niepełnosprawności, ograniczająca lub uniemożliwiająca pełną realizację roli społecznej odpowiadającej wiekowi, płci oraz zgodnej ze społecznymi i kulturowymi uwarunkowaniami”⁷.

Powszechnie wyróżnia się dwa modele niepełnosprawności: model medyczny i model społeczny. W modelu medycznym niepełnosprawność postrzegana jest jako problem fizyczny związany z określoną chorobą, urazem, kalectwem⁸. Opierając się na omawianym modelu, za główny cel stawia się wyleczenie osoby chorej, bądź przynajmniej włączenie jej do społeczeństwa poprzez naukę i rehabilitację. W modelu medycznym niepełnosprawność traktowana jest jako ułomność, niedobór, zaś sama osoba chora uznawana jest za niepełnowartościową. Inaczej jest w modelu społecznym, gdzie niepełnosprawność charakteryzuje się jako pewien problem społeczny, wynikający z określonych interakcji między jednostką a resztą społeczeństwa. Zwolennicy tego modelu zwracają uwagę na konieczność znoszenia różnego rodzaju barier (zarówno fizycznych, jak i psychologicznych)⁹ ograniczających osoby niepełnosprawne oraz konieczność współpracy „dla pełnego uczestniczenia ludzi niepełnosprawnych we wszystkich dziedzinach życia społecznego”¹⁰.

5 Ośrodek informacji ONZ w Warszawie, *Definicja niepełnosprawności*, <http://www.unic.un.org.pl/niepelnosprawnosc/definicja.php> (dostęp 24 grudnia 2014).

6 Tamże.

7 Tamże.

8 Światowa Organizacja Zdrowia, *Międzynarodowa klasyfikacja funkcjonowania, niepełnosprawności i zdrowia (ICF)*, http://www.csioz.gov.pl/src/files/klasyfikacje/ICF_Polish_version.pdf (dostęp 24 grudnia 2014), s. 20.

9 Ośrodek informacji ONZ w Warszawie, *Bank Światowy – World bank*, <http://www.unic.un.org.pl/niepelnosprawnosc/wb.php> (dostęp 24 grudnia 2014).

10 Światowa Organizacja Zdrowia, *Międzynarodowa klasyfikacja...*, dz. cyt., s. 20.

2 Uchwała Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 1 sierpnia 1997 r. – Karta Praw Osób Niepełnosprawnych (M.P. nr 50, poz. 475).

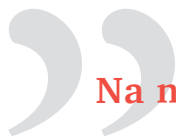
3 Ustawa z dnia 27 sierpnia 1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych (Dz.U. nr 123 poz. 776 z późn. zm.).

4 Konwencja o prawach osób niepełnosprawnych, sporządzona w Nowym Jorku, dnia 13 grudnia 2006 r. (Dz.U. z 2012 r., poz. 1169).

W Międzynarodowej klasyfikacji funkcjonowania, niepełnosprawności i zdrowia (ang. *International Classification of Functioning, Disability and Health – ICF*) Światowa Organizacja Zdrowia utworzyła trzeci, nieznany dotychczas model niepełnosprawności, będący połączeniem modelu medycznego i społecznego. W ICF podkreśla się, że na niepełnosprawność

Status osób niepełnosprawnych był tym gorszy, że nie przysługiwały im żadne uprawnienia. Gwałtowny rozwój praw człowieka w drugiej połowie XX wieku spowodował, że również tej grupie społecznej zaczęto przyznawać prawa.

W pierwszej kolejności podmiotowość osób niepełnosprawnych dostrzeżono i zaczęto podkreślać

Na niepełnosprawność należy patrzeć szeroko, ponieważ powinna być ona charakteryzowana z uwzględnieniem nie tylko stanu zdrowia i czynników osobowych, lecz także różnorodnych czynników zewnętrznych, takich jak np. wpływ środowiskowy.

należy patrzeć szeroko, ponieważ powinna być ona charakteryzowana z uwzględnieniem nie tylko stanu zdrowia i czynników osobowych, lecz także różnorodnych czynników zewnętrznych, takich jak np. wpływ środowiskowy¹¹. Wzajemna interakcja pomiędzy różnymi czynnikami składa się na pojęcie niepełnosprawności, dlatego powinno ono pozostać możliwie najbardziej elastyczne i semantycznie niedookreślone. W zależności od „kultury, postaw, przekonań, dyscypliny i orientacji”¹² pojęcie niepełnosprawności zawsze będzie relatywizowane.

1.2. Prawa i wolności osób niepełnosprawnych

Do czasu zakończenia drugiej wojny światowej osoby dotknięte niepełnosprawnością traktowane były powszechnie jako jednostki drugiej kategorii, niepełnowartościowe. Ze względu na swoje ułomności były marginalizowane, a nawet eksterminowane.

na szczeblu ponadpaństwowym. Od tej pory wszystkie najważniejsze akty prawa międzynarodowego, począwszy od Powszechnej deklaracji praw człowieka¹³, zrównują pozycję każdej jednostki i przyznają jej prawa i wolności niezależnie od indywidualnych cech, takich jak rasa, kolor skóry, płeć, język, wyznanie, poglądy polityczne lub jakiegokolwiek inne, narodowość, pochodzenie społeczne, majątek, urodzenie lub jakiegokolwiek inny stan (art. 2 deklaracji). Wśród aktów prawa międzynarodowego najbardziej szczegółową regulację dotyczącą uprawnień (zwłaszcza w zakresie kształcenia oraz readaptacji zawodowej) osób niepełnosprawnych przewiduje Europejska Karta Społeczna¹⁴. Również w polskim systemie prawnym podkreśla się równouprawnienie każdej jednostki oraz prawo do równego traktowania przez władze

11 Tamże, s. 17.

12 D. Deutsch Smith, *Pedagogika specjalna*, t. 1, red. A. Firkowska-Mankiewicz, G. Szumski, Warszawa 2008, s. 70.

13 Powszechna Deklaracja Praw Człowieka uchwalona przez Zgromadzenie Ogólne w dniu 10 grudnia 1948 roku w Paryżu, <http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/onz/1948.html> (dostęp 17 grudnia 2014).

14 Europejska Karta Społeczna sporządzona w Turynie dnia 18 października 1961 r. (Dz.U. z 1999 r. nr 8, poz. 67).

publiczne. Zgodnie z literą Konstytucji RP: „Nikt nie może być dyskryminowany w życiu politycznym, społecznym lub gospodarczym z jakiegokolwiek przyczyn” (art. 32), zaś zgodnie z brzmieniem konwencji o prawach osób niepełnosprawnych „dyskryminacja kogokolwiek ze względu na niepełnosprawność jest pogwałceniem przyrodzonej godności i wartości osoby ludzkiej”¹⁵.

Analizując rozmaite dokumenty o charakterze międzynarodowym oraz krajowym, należy stwierdzić, iż obecnie beneficjentem praw i wolności w nich określonych jest każda osoba, niezależnie od stanu psychicznego czy fizycznego. Większość państw europejskich przyjmuje, że każdej osobie niepełnosprawnej powinny przysługiwać te same prawa co osobom pełnosprawnym. Jednakże przyznanie niepełnosprawnym tych samych uprawnień, które przysługują osobom pełnosprawnym, nie gwarantuje, że będą one w stanie z nich korzystać. Dlatego też coraz częściej podkreśla się, iż zapewnienie pełnej realizacji zasady równości wymaga przyznania osobom niepełnosprawnym dodatkowych przywilejów, które umożliwią bądź ułatwią im nieograniczone korzystanie z praw i wolności przyznanych ogółowi¹⁶.

1.3. Obowiązki władz publicznych wobec osób niepełnosprawnych

Ze względu na różnorodne ograniczenia i ułomności, które dotyczą osób niepełnosprawnych, władze państwowe zostały zobowiązane do zapewnienia tej kategorii obywateli szczególnej opieki i wsparcia. Obowiązki państwa zostały wskazane wprost w Europejskiej Karcie Społecznej, gdzie osobom niepełnosprawnym przyznano: „prawo do szkolenia zawodowego, rehabilitacji oraz readaptacji zawodowej i społecznej, bez względu na przyczynę i rodzaj ich inwalidztwa” (część I, pkt 14). Również przepisy Konstytucji RP wymieniają powinności państwa wobec osób niepełnosprawnych. Władze publiczne zobligowane są przede wszystkim do zapewnienia

niepełnosprawnym szczególnej opieki zdrowotnej, pomocy w zabezpieczeniu egzystencji, przysposobieniu do pracy oraz komunikacji społecznej (art. 68 i 69 konstytucji). Zakres i formy pomocy określono szczegółowo w ustawach. Znajduje to swój wyraz w orzecznictwie: „prawo do świadczenia pielęgnacyjnego, które umożliwi sprawowanie efektywnej opieki przez członków rodziny nad osobami niepełnosprawnymi, niewątpliwie jest realizacją powinności wskazanej [w przepisach ustawy zasadniczej]”¹⁷.

W celu urzeczywistnienia powyższych zobowiązań władze państwowe powinny ustanawiać odpowiednie regulacje prawne oraz stwarzać adekwatne mechanizmy pozwalające na ich pełną realizację¹⁸. Możliwość korzystania z praw przyznanych osobom niepełnosprawnym w dużej mierze gwarantowana jest przez powszechny dostęp do przestrzeni publicznej. Państwo zobowiązane jest zorganizować swoją działalność w taki sposób, aby ułatwić osobom niepełnosprawnym dostęp do administracji publicznej, szkolnictwa, służby zdrowia i innych. W tym celu konieczna jest likwidacja różnorodnych barier, w szczególności: „architektonicznych, urbanistycznych, transportowych, technicznych, barier w komunikowaniu się i dostępie do informacji”¹⁹.

Niestety, pomimo wprowadzenia licznych instrumentów prawnych i pozaprawnych niepełnosprawni w dalszym ciągu spotykają się z barierami uniemożliwiającymi im pełne uczestnictwo w życiu społecznym, jak również z nieustannym naruszaniem przyznanych im praw²⁰. Z jednej strony w ostatnich latach daje się zauważyć nieznaczną poprawę sytuacji osób niepełnosprawnych, jeśli chodzi o ich aktywność za-

17 Wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Rzeszowie z dnia 24 listopada 2010 r., II SA/Rz 779/2010, Lexis.pl nr 2502704.

18 M. Jankowska, *Prawa osób niepełnosprawnych w międzynarodowych aktach prawnych*, Fundacja Synapsis, <http://www.pfron.org.pl/download/5/78/03MariaJankowska.pdf> (dostęp 17 grudnia 2014), s. 28.

19 Powiatowe centrum pomocy rodzinie w Wolsztynie, *Dla niepełnosprawnych*, http://www.pcpwr.powiatwolsztyn.pl/?page_id=35 (dostęp 24 grudnia 2014).

20 Konwencja o prawach osób niepełnosprawnych..., cyt. wyżej, preambuła.

15 Konwencja o prawach osób niepełnosprawnych..., cyt. wyżej, preambuła.

16 A. Nowak, *Zasada równości w Konstytucji RP a status osoby niepełnosprawnej*, „Przegląd Prawa Publicznego” 2011, nr 12, s. 95.

wodową²¹. W wielu zakładach powstają miejsca pracy dla niepełnosprawnych, organizowane są specjalne szkolenia i kursy doszkalcące. Z drugiej jednak – w wielu dziedzinach brak jest jednoznacznych postępów, a osoby niepełnosprawne w dalszym ciągu zmuszone są przeciwstawiać się różnego rodzaju ograniczeniom (najczęściej wynikającym z niedo-

si somatyczne, z którymi zmagają się osoby niepełnosprawne, są one jedną z najczęściej marginalizowanych grup społecznych w Polsce²⁴. Na co dzień niepełnosprawni mają „mniejsze możliwości realizowania swoich potrzeb życiowych”²⁵, zmagają się bowiem z dyskryminacją w zatrudnieniu, uczestnictwie w życiu politycznym i społecznym oraz ograniczenia-

Niestety, pomimo wprowadzenia licznych instrumentów prawnych i pozaprawnych, niepełnosprawni w dalszym ciągu spotykają się z barierami uniemożliwiającymi im pełne uczestnictwo w życiu społecznym, jak również z nieustannym naruszaniem przyznanych im praw.

stosowania architektonicznego budynków i pomieszczeń ogólnodostępnych). Należy zgodzić się zatem ze stwierdzeniem, iż „rzeczywiste zagwarantowanie praw człowieka wymaga (...) stworzenia mechanizmów wyrównania szans osób niepełnosprawnych i stworzenia im warunków do korzystania w pełni z praw przysługujących wszystkim obywatelom”²².

Niezależnie od regulacji ustawowych konieczne są nieustanne zmagania z dyskryminacją osób niepełnosprawnych, z którą spotykają się one na różnych etapach swojego życia. Wprawdzie w ostatnich latach stosunek społeczeństwa do osób niepełnosprawnych uległ nieznacznej poprawie, jednakże w dalszym ciągu większość Polaków ocenia, iż jest on raczej negatywny²³. Ze względu na ułomności psychiczne

mi w dostępie do różnego rodzaju świadczeń. Jednym z nich jest równy dostęp do edukacji.

2. Równouprawnienie osób niepełnosprawnych w zakresie kształcenia

2.1. Prawo do edukacji

Prawo do nauki ze względu na swoją szczególną wagę zostało potwierdzone zarówno w aktach prawnych o charakterze międzynarodowym, jak i krajowym. W Polsce uprawnienie to zagwarantowane jest na najwyższym, konstytucyjnym poziomie. Zgodnie z brzmieniem art. 70 konstytucji: „Każdy ma prawo do nauki” (ust. 1), „nauka w szkołach publicznych jest bezpłatna” (ust. 2), a „[w]ładze publiczne za-

21 T. Dudek, P. Wojewoda, *Niepełnosprawność a współczesny rynek pracy*, http://www.wpsnz.uz.zgora.pl/pliki/prace_studentow/prace/Niepelnosprawnosc.pdf (dostęp 17 grudnia 2014), s. 14.

22 M. Jankowska, *Prawa osób niepełnosprawnych...*, dz. cyt., s. 1.

23 Centrum Badań Opinii Społecznej (dalej: CBOS), BS/169/2007, *Postawy wobec osób niepełnosprawnych*, komunikat z badań,

http://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2007/K_169_07.PDF (dostęp 17 grudnia 2014), s. 4.

24 CBOS, BS/139/2013, *Komu w Polsce żyje się najtrudniej?*, http://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2013/K_139_13.PDF (dostęp 17 grudnia 2014), s. 2.

25 Tamże.

pewniają obywatelom powszechny i równy dostęp do wykształcenia” (ust. 4). Szczegółowa regulacja omawianego uprawnienia skupiona została w licznych aktach o charakterze ustawowym.

Prawo do nauki zagwarantowane zostało również na poziomie międzynarodowym i unijnym. Powszechna deklaracja praw człowieka stanowi, że „każdy człowiek ma prawo do nauki. Nauka jest bezpłatna, przynajmniej na stopniu podstawowym. Nauka podstawowa jest obowiązkowa. Oświata techniczna i zawodowa jest powszechnie dostępna, a studia wyższe są dostępne dla wszystkich na zasadzie równości w zależności od zalet osobistych” (art. 26 deklaracji). Prawodawstwo unijne także uznaje uprawnienie każdego człowieka do edukacji. Zgodnie z postanowieniami Karty praw podstawowych Unii Europejskiej²⁶ „każdy ma prawo do nauki i dostępu do kształcenia zawodowego i ustawicznego. Prawo to obejmuje możliwość korzystania z bezpłatnej nauki obowiązkowej” (art. 14 karty).

Omawianemu uprawnieniu przyznano na tyle ważną rolę, iż konieczne okazało się powołanie międzynarodowej organizacji zajmującej się między innymi działalnością na rzecz szeroko rozumianej edukacji. W 1945 roku powstała Organizacja Narodów Zjednoczonych do spraw Oświaty, Nauki i Kultury (ang. *United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization* – UNESCO), której jednym z głównych zadań stało się zwiększanie dostępności oraz podnoszenie jakości edukacji²⁷. Od chwili powstania UNESCO realizuje liczne programy i szkolenia mające na celu: „doprowadzenie do zaspokojenia podstawowych potrzeb edukacyjnych wszystkich ludzi”²⁸.

Zgodnie z przeważającym w doktrynie nurtem – prawo do nauki należy zaliczyć do praw człowieka II generacji. Podmiotem zobowiązanym do zapewnienia pełnej realizacji powyższego uprawnienia

jest państwo. W tym celu władze publiczne powinny – w myśl ratyfikowanego przez Polskę paktu praw gospodarczych, społecznych i kulturalnych²⁹ – zorganizować systemy nauczania w taki sposób, aby „umożliwić wszystkim efektywny udział w wolnym społeczeństwie, rozwijać zrozumienie, tolerancję i przyjaźń między wszystkimi narodami i wszystkimi grupami rasowymi, etnicznymi lub religijnymi” (art. 13 paktu). Zagwarantowanie realnie równego, sprawiedliwego dostępu do wykształcenia wymaga nie tylko powstrzymywania się od wprowadzania regulacji prawnych ograniczających ów dostęp, lecz również likwidacji różnego rodzaju barier pozaprawnych i ograniczeń, które dostęp ten mogłyby utrudniać³⁰.

Rozwinięciem art. 70 konstytucji, a zarazem gwarancją szerokiego i równego dostępu do wykształcenia jest ustawa o systemie oświaty³¹ (dalej: u.s.o.), która wprowadza obowiązek szkolny. Obowiązek szkolny powstaje *ex lege*³², dziecko zaś obowiązane jest uczęszczać do szkoły od 6 roku życia do ukończenia gimnazjum, nie dłużej jednak niż do ukończenia 18 roku życia (art. 15 u.s.o.). W orzecznictwie również podkreśla się, że w założeniu ustawodawcy obowiązkowe kształcenie jest zabezpieczeniem równego prawa do nauki przysługującego każdemu obywatelowi³³. Gwarancją szerokiego dostępu do wykształcenia jest również brak odpłatności za edukację w szkołach publicznych. W Polsce nadal większość szkół to placówki publiczne, które zasadniczo finansowane są ze środków budżetu państwa. Zasadzie prawa do nauki sprzyja również „obowiązek władz publicznych do

26 Karta praw podstawowych Unii Europejskiej (Dz.Urz. UE C 83/389 z 30 marca 2010 r.).

27 Zob. np. UNESCO, *Education for the 21 st Century*, <http://en.unesco.org/themes/education-21st-century> (dostęp 17 grudnia 2014).

28 Polski Komitet ds. UNESCO, *Edukacja dla Wszystkich*, <http://www.unesco.pl/edukacja/edukacja-dla-wszystkich/> (dostęp 17 grudnia 2014).

29 Międzynarodowy Pakt Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych otwarty do podpisu w Nowym Jorku dnia 19 grudnia 1966 r. (Dz.U. z 1977 r. nr 38, poz. 169).

30 Postanowienie Trybunału Konstytucyjnego z dnia 16 lutego 2000 r., Ts 97/99, <http://otk.trybunal.gov.pl/orzeczenia/teksty/otkpdf/2000/ts097z99.pdf> (dostęp 17 grudnia 2014).

31 Ustawa z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty (tekst jedn. Dz.U. z 2004 r. nr 256, poz. 2572 z późn. zm.).

32 M. Pilich, *Ustawa o systemie oświaty. Komentarz*, LEX 2013, nr 154028.

33 Wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Olsztynie z dnia 13 listopada 2012 r., II SA/OI 1167/2012, Lexis.pl, nr 5175432.

tworzenia i wspierania systemów pomocowych dla uczniów i studentów³⁴.

Co ważne, prawo do edukacji jest „adresowane do najszerszych kręgów społeczeństwa, nie ogranicza się bowiem tylko do dzieci i młodzieży”³⁵. Co za tym idzie, przez prawo do wykształcenia należy rozumieć

władz publicznych, które jednocześnie zobowiązane są zapewnić, aby dostęp do szeroko rozumianego wykształcenia był równy dla każdego obywatela. Należy również pamiętać o tym, aby nie utożsamiać pojęcia obowiązku nauki i obowiązku szkolnego³⁷. Obecnie wskazuje się bowiem, że „wszystkie formy

Aktualny stan prawny nie daje *de facto* możliwości odmowy osobie niepełnosprawnej dostępu do szeroko rozumianego kształcenia, bowiem jedynym podmiotem decyzyjnym w tej kwestii pozostaje sam niepełnosprawny.

nie tylko uprawnienie do pobierania nauki w szkołach podstawowych, ponadpodstawowych lub wyższych przez dzieci i młodzież, lecz również udział w różnego rodzaju formach doksztalcania dorosłych, takich jak np. kursy czy szkolenia. W przypadku osób pełnoletnich brak jest jednak obowiązku szkolnego, pobieranie nauki zależne jest jedynie od woli zainteresowanego. Zatem, jak słusznie wskazano w piśmiennictwie: „nie można utożsamiać (...) prawa do nauki z obowiązkiem nauki. Ten ostatni obciąża »każdego« do ukończenia 18. roku życia, zaś konstytucyjna gwarancja prawa do nauki odnosi się także do osób, które tę granicę wieku przekroczyły”³⁶.

Reasumując, prawo do nauki jako jedno z najważniejszych praw socjalnych gwarantowane jest na poziomie międzynarodowym, konstytucyjnym oraz ustawowym. Jego realizacja jest zadaniem

spełniania obowiązku szkolnego są formami spełniania obowiązku nauki, ale nie każda forma spełniania obowiązku nauki jest formą spełniania obowiązku szkolnego³⁸.

2.2. System kształcenia osób niepełnosprawnych w Polsce

Jak wskazano powyżej, prawo do nauki uznawane jest obecnie za prawo uniwersalne, przysługujące każdemu człowiekowi „niezależnie od jakichkolwiek jego cech, w tym stanu zdrowia. W konsekwencji Konstytucja RP dopuszcza możliwość kształcenia się osób chorych, pozostawiając decyzję co do wpływu trudów nauki na ich kondycję zdrowotną im samym”³⁹. W aktualnym stanie prawnym nie ma zatem *de facto* prawnej możliwości, aby odmówić osobie niepełnosprawnej dostępu do szeroko rozumianego kształcenia, bowiem jedynym podmiotem decyzyjnym w tej kwestii pozostaje sam niepełnosprawny. Jednakże, w praktyce, osoby niepełno-

34 S. Jarosz-Żukowska, Ł. Żukowski, *Prawo do nauki i jego gwarancje*, http://www.repozytorium.uni.wroc.pl/Content/53681/35_S_Jarosz_Zukowska_L_Zukowski.pdf (dostęp 17 grudnia 2014), s. 639.

35 W. Skrzydło, *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, wyd. VII, LEX 2013, nr 8778.

36 S. Jarosz-Żukowska, Ł. Żukowski, *Prawo do nauki...*, dz. cyt., s. 640.

37 Danuta Kurzyńska-Chmiel, *Oświata jako zadanie publiczne*, LEX 2013, nr 16671.

38 Tamże.

39 Wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Bydgoszczy z dnia 8 września 2010 r., II SA/Bd 418/10, LEX, nr 752050.

sprawne są gorzej wykształcone niż osoby pełnosprawne. Dla przykładu: osób niepełnosprawnych, które ukończyły szkołę wyższą, jest nadal niemal trzykrotnie mniej (6%) niż osób pełnosprawnych legitymujących się wykształceniem wyższym (16%)⁴⁰. Przyczyną takiego stanu rzeczy są przede wszystkim bariery natury faktycznej⁴¹ (np. brak odpowiedniego przystosowania pomieszczeń, podręczników, materiałów pomocniczych, transportu, sprzętu).

Co do zasady istnieją trzy systemy kształcenia osób zmagających się z niepełnosprawnością. Pierwszym z nich jest tak zwana edukacja segregacyjna, czyli system, w którym „rządzi przekonanie, że dzieci z dysfunkcjami powinny być kształcone w szkołach specjalnych z przystosowanym do ich potrzeb programem nauczania i nauczycielami z odpowiednim do tego wykształceniem”⁴². W praktyce, w systemie o charakterze segregacyjnym dzieci niepełnosprawne i pełnosprawne kształcone są osobno. Aktualnie w większości państw taki system odrzuca się ze względu na fakt, iż zamiast pomagać uczniom w wyrównywaniu braków, powoduje ich zwiększanie poprzez wprowadzanie kolejnych barier i ograniczeń. Specjaliści w dziedzinie edukacji słusznie wskazują, że dzieci niepełnosprawne, które pobierają naukę w osobnych placówkach, nie są w stanie normalnie funkcjonować w społeczeństwie, ponieważ nie mają szans na rywalizację i kontakty ze „zdrowymi” rówieśnikami⁴³. Pomimo iż w ostatnich latach daje się zauważyć spadek liczby osób niepełnosprawnych pobierających naukę w szkołach i klasach specjalnych,

nadal większość uczniów uczęszcza właśnie do tego rodzaju placówek⁴⁴.

Jak już wcześniej wspomniano, obecnie coraz częściej odchodzi się od systemów, w których osoby niepełnosprawne i pełnosprawne pobierają naukę oddzielnie, oraz popiera się różnego rodzaju dodatkowe formy kształcenia i pomocy osobom niepełnosprawnym⁴⁵. Doświadczenia państw zachodnioeuropejskich pokazują, że najlepiej sprawdzającym się w praktyce systemem jest ten przewidujący pełną integrację osób niepełnosprawnych z pełnosprawnymi. Coraz bardziej popularny system edukacji włączającej przewiduje wspólne kształcenie młodzieży niepełnosprawnej i pełnosprawnej. Wśród zalet wskazanego systemu wymienia się między innymi: niższe koszty, lepsze przygotowanie dziecka niepełnosprawnego do życia w społeczeństwie, większą tolerancję oraz zrozumienie ze strony osób pełnosprawnych w stosunku do niepełnosprawnych⁴⁶ i wiele innych. Modelem pośrednim jest system edukacji integracyjnej, w którym tworzy się tak zwane klasy „łączone” – „w szkołach masowych, w których koncentruje się uczniów niepełnosprawnych, oferując w zamian mniejszą liczbę uczniów oraz nauczyciela wspomagającego”⁴⁷.

Osobom niepełnosprawnym najwięcej korzyści przynosi system edukacji włączającej, w którym mogą one funkcjonować wspólnie z osobami pełnosprawnymi, na takich samych zasadach (postulat najmniej ograniczającego środowiska⁴⁸). Jedynie powyższy system jest w stanie realnie zagwarantować równy dostęp do edukacji uczniom z niepełnosprawnościami. Dodatkowo „w niesegregacyjnych formach kształcenia uczniowie niepełnosprawni nabywają kompetencje

40 R. Śleboda, *Kierunek i poziom wykształcenia oraz aktywność zawodowa osób z niepełnosprawnością*, „Niepełnosprawność – zagadnienia, problemy, rozwiązania” 2012, nr 2, s. 107.

41 S. Jarosz-Żukowska, Ł. Żukowski, *Prawo do nauki...*, dz. cyt., s. 652.

42 M. Tarwacki, *Edukacja włączająca – przyszłość polskiej edukacji*, http://www.ore.edu.pl/index.php?option=com_phocadownload&view=category&download=1918:edukacja-wczajca-przyszlo-polskiej-edukacji&id=177:ksztacenie-uczniw-niepenosprawnych-w-szkoach-oglnodostpnych&Itemid=1084 (dostęp 24 grudnia 2014), s. 1.

43 I. Białek, D. Nowak-Adamczyk, *Edukacja włączająca – budowała o mocnych fundamentach*, „Biuletyn Rzecznika Praw Obywatelskich” 2012, nr 7, s. 11.

44 M. Kummant, *Raport. Tendencje w kształceniu integracyjnym w Polsce w latach 2003–2008*, Pracownia Wspomagania Rozwoju i Integracji CMPPP, Warszawa 2008, s. 7.

45 P. Kubicki, *Równy dostęp do edukacji dla osób z niepełnosprawnościami*, „Biuletyn Rzecznika Praw Obywatelskich” 2012, nr 10, s. 34.

46 M. Tarwacki, *Edukacja włączająca...*, dz. cyt. s. 1.

47 A. Waszkielewicz, K. Dumnicka, *Finansowanie edukacji uczniów z niepełnosprawnościami*, „Biuletyn Rzecznika Praw Obywatelskich” 2012, nr 7, s. 20.

48 G. Szumski, *Integracyjne kształcenie niepełnosprawnych*, Warszawa 2006, s. 126.

społeczne o wyższym poziomie⁴⁹. Coraz częściej postuluje się również, aby szkoły skupiły się tylko na nauczaniu, nie zaś na specjalistycznej rehabilitacji, która powinna odbywać się osobno, prowadzona przez inne podmioty⁵⁰. Praktyka pokazała, że łączenie w jednej placówce rehabilitacji, resocjalizacji oraz kształcenia dzieci niepełnosprawnych nie przynosi oczekiwanych efektów w żadnej w wymienionych sfer życia.

Ustawodawca polski przyjął rozwiązanie, w któ-

rym do posyłania dzieci do szkół ogólnodostępnych, powołując się na brak odpowiedniego przygotowania budynku lub specjalistów.

Taki stan rzeczy należy uznać za wysoce niezadowolający. Nawet jeśli obecnie „zmniejsza się procentowo udział uczniów niepełnosprawnych w kształceniu segregacyjnym, natomiast wzrasta w kształceniu integracyjnym”⁵², omawiane zmiany wprowadzane są zbyt wolno. Zgodnie z przeprowadzonymi w tej

Osobom niepełnosprawnym najwięcej korzyści przynosi system edukacji włączającej, w którym mogą one funkcjonować wspólnie z osobami pełnosprawnymi, na takich samych zasadach (postulat najmniej ograniczającego środowiska).

rym system kształcenia osób niepełnosprawnych stanowi integralną część systemu oświaty⁵¹. Ustawa regulująca system oświaty wprowadza zasadę, zgodnie z którą dzieci zmagające się z niepełnosprawnością mają „możliwość pobierania nauki we wszystkich typach szkół (...), zgodnie z indywidualnymi potrzebami rozwojowymi i edukacyjnymi oraz predyspozycjami” (art. 1 ust. 5 u.s.o.). W związku z powyższym w obowiązującym stanie prawnym to rodzic ma prawo wybrać placówkę, do której będzie uczęszczało dziecko niepełnosprawne. Wybór obejmuje szkoły ogólnodostępne, integracyjne oraz specjalne. Niemniej jednak rodzice nie zawsze są w stanie samodzielnie podjąć odpowiednią decyzję, często nie wiedzą, jakie są różnice pomiędzy wskazanymi typami szkół, zdają się na sugestie kadry nauczycielskiej. Ta z kolei, wspólnie z dyrektorem, często zniechęca rodzi-

ki kwestii badaniami, w szkołach ogólnodostępnych uczy się obecnie mniej niż połowa uczniów niepełnosprawnych⁵³. Z jednej strony w Polsce zwiększyła się liczba szkół ogólnodostępnych, z drugiej jednak daje się zauważyć spadek liczby osób niepełnosprawnych pobierających w nich naukę (pomiędzy 2010 i 2011 rokiem spadek wynosił 3%)⁵⁴. Obecnie stopniowo zwiększa się liczba szkół i klas integracyjnych, przy jednoczesnym spadku liczby uczniów⁵⁵. Pozycja uczniów niepełnosprawnych jest nadal znacznie lepsza w miastach aniżeli na wsiach, gdzie wciąż widoczne są braki wysoko wyspecjalizowanych kadr,

49 Tamże, s. 156.

50 M. Lempart, *Wybrane problemy orzecznictwa w zakresie potrzeby kształcenia specjalnego*, „Biuletyn Rzecznika Praw Obywatelskich” 2012, nr 7, s. 79.

51 D. Kurzyzna-Chmiel, *Oświata jako zadanie...*, dz. cyt.

52 M. Kummant, *Raport...*, dz. cyt., s. 8.

53 A. Dudzińska, *Uczniowie niepełnosprawni w Polsce 2010 wg danych Systemu Informacji Oświatowej 2010*, http://www.wszystkojasne.waw.pl/sites/default/files/uczniowie_niepełnosprawni_w_polsce_-_dane_sio_za_2010_r.pdf (dostęp 24 grudnia 2014), s. 14.

54 Najwyższa Izba Kontroli, *Kształcenie uczniów z niepełnosprawnościami o specjalnych potrzebach edukacyjnych – informacja o wynikach kontroli*, nr ewid. 173/2012/P/12/057/KNO, s. 19.

55 Tamże.

placówek i szkół⁵⁶. W szkołach podstawowych uczy się blisko 60 tys. uczniów niepełnosprawnych, co stanowi jedynie 2,7% ogólnej liczby uczniów⁵⁷, zaś w gimnazjach pobiera naukę około 50 tys. uczniów niepełnosprawnych, co z kolei stanowi 4,3% ogólnej liczby uczniów⁵⁸.

Odsetek uczniów niepełnosprawnych jest najwyższy w szkołach podstawowych i gimnazjalnych, drastycznie spada, jeśli chodzi o szkoły ponadpodstawowe (wynosi między 1% a 2%)⁵⁹. Spośród szkół ponadpodstawowych niepełnosprawni najczęściej wybierają szkoły zasadnicze zawodowe oraz szkoły specjalne przysposabiające do pracy⁶⁰. W szkołach zawodowych naukę pobierają osoby z lekkim stopniem upośledzenia umysłowego. Ten rodzaj placówki umożliwi niepełnosprawnym uzyskanie kwalifikacji zawodowych i w późniejszym okresie wykonywanie wybranego przez siebie zawodu. W praktyce podkreśla się, że szkoły zawodowe powinny podejmować „zorganizowane działania, które mają na celu realną pomoc osobom niepełnosprawnym w uzyskaniu zatrudnienia i awansu zawodowego”⁶¹. Szkoły przysposabiające do pracy wybierane są najczęściej przez osoby z umiarkowanym i ze znacznym stopniem upośledzenia umysłowego. Placówki te podejmują działania mające na celu nie tylko przygotowanie zawodowe kandydatów, lecz również umożliwienie im samodzielnego funkcjonowania w społeczeństwie⁶². Najliczniejszą grupę spośród wszystkich uczniów niepełnosprawnych stanowią osoby z lekkim upośledzeniem umysłowym, najmniejszą osoby niewidome⁶³.

Niestety, niewielu spośród tych, którzy skończą szkołę, idzie na studia, jeszcze mniej znajduje pracę. Niepełnosprawnych osób biernych zawodowo jest

dwukrotnie więcej niż osób pełnosprawnych, które pozostają bez pracy⁶⁴. Nieaktywni zawodowo niepełnosprawni zdani są na „łaskę” państwa oraz zmuszeni są korzystać z różnego rodzaju form pomocy (zwłaszcza finansowej). To z kolei powoduje coraz większą niechęć społeczeństwa do osób niepełnosprawnych (przeświadczenie o tym, że osoby niepełnosprawne są traktowane lepiej niż osoby pełnosprawne, mają w życiu „łatwiej”). W praktyce wskazuje się również, że osoby, które ukończyły szkołę specjalną bądź integracyjną, częściej zatrudniane są w zakładach pracy chronionej, ponieważ boją się podjąć wyzwanie, jakim jest współpraca z osobami pełnosprawnymi⁶⁵, co skutkuje dalszą izolacją osób z niepełnosprawnościami i zamiast burzyć, buduje kolejne bariery i ograniczenia.

2.3. Uczniowie niepełnosprawni na tle regulacji zawartych w ustawie o systemie oświaty

W dziedzinie edukacji jednym z najważniejszych aktów prawnych jest obecnie ustawa o systemie oświaty, która reguluje wszystkie najważniejsze kwestie związane z kształceniem w Polsce. Tak jak i w innych aktach o charakterze ustawowym, również w powyższej ustawie podkreślono konieczność zagwarantowania osobom niepełnosprawnym szczególnej opieki i wsparcia. Już w preambule omawianego dokumentu potwierdzono, że „szkoła winna zapewnić każdemu uczniowi warunki niezbędne do jego rozwoju, przygotować go do wypełniania obowiązków rodzinnych i obywatelskich w oparciu o zasady solidarności, demokracji, tolerancji, sprawiedliwości i wolności” (preambuła u.s.o.). Co więcej, ustawodawca zapewnił osobom niepełnosprawnym opiekę i pomoc, w szczególności umożliwiając realizację różnego rodzaju indywidualnie dostosowanych programów i zajęć (art. 1 ust. 5a u.s.o.).

Zgodnie z rozporządzeniem Ministra Edukacji Narodowej z dnia 17 listopada 2010 r.⁶⁶ (dalej: rozpo-

56 Główny Urząd Statystyczny, *Oświata i wychowanie w roku szkolnym 2012/2013*, Warszawa 2013, s. 90.

57 Tamże, s. 89.

58 Tamże, s. 91.

59 A. Dudzińska, *Uczniowie niepełnosprawni...*, dz. cyt., s. 5.

60 Tamże, s. 7.

61 K. Mariańczyk, *Współczesny stan badań dotyczących edukacji i zatrudnienia osób z niepełnosprawnością umysłową w Polsce*, Lublin 2010, s. 6.

62 Główny Urząd Statystyczny, *Oświata i wychowanie...*, dz. cyt., s. 94.

63 Tamże, s. 89–91.

64 R. Śleboda, *Kierunek i poziom wykształcenia...*, dz. cyt., s. 108.

65 I. Białek, D. Nowak-Adamczyk, *Edukacja włączająca – budowa...*, dz. cyt., s. 11.

66 Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 17 listopada 2010 r. w sprawie warunków organizowania kształcenia,

ządzenie) uczniami niepełnosprawnymi są dzieci i młodzież niesłysząca, słabowidząca, słabosłysząca, z niepełnosprawnością ruchową, upośledzeniem umysłowym itp. (§ 1 rozporządzenia), posiadająca „orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego wydane przez zespół orzekający działający w publicznej poradni psychologiczno-pedagogicznej, w tym publicznej poradni specjalistycznej, z uwagi na jeden

pracy z uczniem były jak najlepsze. Głównym celem kształcenia specjalnego jest „włączenie osoby niepełnosprawnej do życia w normalnym środowisku i jej optymalnego rozwoju, usprawnianie zaburzonych funkcji, rewalidację i w pewnych sytuacjach resocjalizację”⁶⁸.

Orzeczenia o potrzebie kształcenia specjalnego są obecnie wydawane na wniosek rodziców lub opie-

Dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnej ustawodawca przewidział możliwość wprowadzenia indywidualnej organizacji nauki i metod pracy, czyli tak zwanego kształcenia specjalnego, które ma na celu zorganizowanie nauczania osób niepełnosprawnych w sposób jak najbardziej dostosowany do ich indywidualnych potrzeb, tak aby wyniki pracy z uczniem były jak najlepsze.

z rodzajów niepełnosprawności określony w przepisie prawa⁶⁷. Dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnej ustawodawca przewidział możliwość wprowadzenia indywidualnej organizacji nauki i metod pracy, czyli tak zwanego kształcenia specjalnego, które ma na celu zorganizowanie nauczania osób niepełnosprawnych w sposób jak najbardziej dostosowany do ich indywidualnych potrzeb, tak aby wyniki

kunów prawnych dziecka przez poradnie psychologiczno-pedagogiczne⁶⁹. Każdy uczeń, który posiada takie orzeczenie, otrzymuje plan pracy zwany indywidualnym programem edukacyjno-terapeutycznym, opracowany przez nauczyciela we współpracy z wychowawcami oraz innymi specjalistami (§ 5 pkt 1 i 3 rozporządzenia). Realizacja powyższego programu ma na celu przygotowanie ucznia niepełnosprawnego do prawidłowego wykonywania ról społecznych (w szczególności poprzez naukę samodzielności, resocjalizację i tym podobne). W toku nauczania uczeń

wychowania i opieki dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnych oraz niedostosowanych społecznie w specjalnych przedszkolach, szkołach i oddziałach oraz w ośrodkach (Dz.U z 2014 r., poz. 392).

67 Ministerstwo Edukacji Narodowej, *Edukacja włączająca uczniów niepełnosprawnych*, http://www.kuratorium.lodz.pl/data/other/edukacja_wlaczajaca_uczniow_niepeln.pdf (dostęp 18 grudnia 2014), s. 2.

68 D. Kurzyńska-Chmiel, *Oświata jako zadanie...*, dz. cyt.

69 Portal „Wszystko jasne”, *Jak uzyskać orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego?*, <http://wszystkojasne.waw.pl/informator-dla-rodzicow/5-uzyskac-orzeczenie-potrzebie-ksztalcenia-specjalnego/> (dostęp 24 grudnia 2014 r.).

niepełnosprawny posiadający orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego ma prawo do otrzymania pomocy psychologiczno-pedagogicznej⁷⁰. Taka pomoc udzielana jest we współpracy z rodzicami⁷¹.

Jak słusznie wskazuje się w piśmiennictwie, „prawo wyboru placówki, w której będzie realizowany wynikający z orzeczenia właściwej poradni psychologiczno-pedagogicznej obowiązek kształcenia specjalnego należy do rodziców”⁷². Niestety, nie zawsze najlepszą decyzją będzie posłanie ucznia niepełnosprawnego dysponującego orzeczeniem o potrzebie kształcenia specjalnego do szkoły powszechnej. Uczniowie dotknięci niepełnosprawnością umysłową w stopniu znacznym lub głębokim wymagają specjalnej opieki sprawowanej przez odpowiednio przygotowanych opiekunów. Wybór placówki powinien być więc dokonany z uwzględnieniem zalecanych form kształcenia wskazanych w orzeczeniu o potrzebie kształcenia specjalnego (art. 71b ust. 3 u.s.o.). O konieczności podjęcia przez dziecko nauki w szkole integracyjnej lub specjalnej powinien zdecydować należycie poinformowany rodzic. Jeżeli istnieje wskazanie, że w placówce specjalistycznej w bardziej efektywny sposób zostaną zrealizowane potrzeby niepełnosprawnego, zainteresowani powinni zdecydować się na tę formę kształcenia. Może się bowiem zdarzyć, że jedynie szkoła specjalna będzie w stanie wyrównać braki, którymi dotknięty jest uczeń z niepełnosprawnością. Gwarancja równego dostępu do kształcenia nie zawsze związana jest nierozzerwalnie z koniecznością kształcenia wspólnego dzieci niepełnosprawnych i pełnosprawnych. Wsparcie udziela-

ne uczniom z indywidualnymi potrzebami powinno być zawsze dostosowane do konkretnego przypadku.

Jak trafnie wskazał autor opracowania poświęconego poruszanej tematyce, „jednym z gwarantów zasady powszechnej dostępności szkół jest takie ustalenie sieci prowadzonych przez gminę szkół, aby dzieci uczęszczały na zajęcia do szkoły położonej najbliższego miejsca swojego zamieszkania”⁷³. Jeżeli odległość, jaką musi pokonać uczeń, aby dostać się do placówki przekroczy określony w przepisach prawnych próg, gmina zobowiązana jest zapewnić dziecku bezpłatny transport. Omawiany obowiązek jest bardzo istotny, gdy chodzi o uczniów zmagających się z niepełnosprawnością. Wprowadzony przez ustawę o systemie oświaty obowiązek zapewnienia dzieciom niepełnosprawnym bezpośredniego transportu i opieki w czasie przewozu do najbliższej placówki umożliwiającej realizację obowiązku przedszkolnego oraz szkolnego, bądź zwrot kosztów podróży, jeśli dowóz i opieka zapewnione są przez rodziców, wynika z obowiązku zapewnienia równego dostępu do edukacji (art. 14a ust. 4 i art. 17 ust. 3a u.s.o.). Co istotne, „na przedmiotową »bliskość« [szkoły lub przedszkola] składać się będzie zarówno element położenia geograficznego (odległość szkoły od miejsca zamieszkania), jak też element posiadania przez daną placówkę oświatową warunków umożliwiających kształcenie dzieci z konkretnym rodzajem niepełnosprawności”⁷⁴. Nie można zatem mówić o wypełnieniu przez gminę nałożonego na nią obowiązku – w sytuacji, gdy dowiezienie następuje do „pierwszej lepszej” szkoły. Wprowadzając omawiany przepis, ustawodawca miał na myśli najbliższą szkołę, która realizuje potrzeby konkretnego dziecka zmagającego się z określonym rodzajem niepełnosprawności. Również sam środek transportu powinien być dostosowany do potrzeb ucznia, tak aby zapewnić realną możliwość dotransportowania niepełnosprawnego do placówki.

70 Ministerstwo Edukacji Narodowej, materiał ze szkolenia nt. *Przygotowanie członków zespołów orzekających poradni psychologiczno-pedagogicznych do roli liderów*, https://www.ore.edu.pl/index.php?option=com_phocadownload&view=category&download=1956:materia-ze-szkolenia-nt-przygotowanie-czlonkw-zespow-orzekajacych-poradni-psychologiczno-pedagogicznych-do-roli-liderw&id=63:specjalne-potrzeby-edukacyjne-bank-dobrych-praktyk&Itemid=1579 (dostęp 24 grudnia 2014), s. 4.

71 Tamże.

72 Portal „Wszystko jasne”, *Wybór konkretnej placówki a zapewnienie transportu*, <http://wszystkojasne.waw.pl/wybor-konkretnej-placowki-zapewnienie-transportu/> (dostęp 18 grudnia 2014).

73 D. Kurzyńska-Chmiel, *Zapewnienie bezpłatnego dowozu i opieki w czasie przewozu dziecka do szkół i placówek oświatowych* (w:) tejże, *Oświata jako zadanie...*, dz. cyt.

74 Wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Warszawie z dnia 14 kwietnia 2014 r., II SA/Wa 2048/13, <http://www.orzeczenia-nsa.pl/wyrok/ii-sa-wa-2048-13/e25e55.html> (dostęp 24 grudnia 2014).

Jedną z gwarancji mających wyrównać szanse osób niepełnosprawnych, gdy chodzi o równy i powszechny dostęp do wykształcenia, jest również prawo pierwszeństwa przyjęcia do placówki. Jeżeli podczas postępowania rekrutacyjnego do publicznego przedszkola lub szkoły na jedno miejsce przypada więcej niż jeden kandydat, osoby niepełnosprawne brane są pod uwagę w pierwszej kolejności (art. 20c u.s.o.). Dodatkowo, „w celu zmniejszenia różnic w dostępie do edukacji, umożliwienia pokonywania

sowania metod i form współpracy z niepełnosprawnymi, tak aby jak najpełniej zaspokoić ich potrzeby. Powszechnie obecnie postuluje się również kształcenie osób niepełnosprawnych w oparciu o system edukacji włączającej, który umożliwi dzieciom uczestnictwo w życiu szkolnym i integrację z rówieśnikami, co z kolei pomaga im zdobyć samodzielność i nauczyć się prawidłowo funkcjonować w społeczeństwie.

Niestety, jednocześnie w dalszym ciągu można się spotkać z licznymi przykładami łamania praw osób

Wprowadzony przez ustawę o systemie oświaty obowiązek zapewnienia dzieciom niepełnosprawnym bezpośredniego transportu i opieki w czasie przewozu do najbliższej placówki umożliwiającej realizację obowiązku przedszkolnego oraz szkolnego bądź zwrot kosztów podróży, jeśli dowóz i opieka zapewnione są przez rodziców, wynika z obowiązku zapewnienia równego dostępu do edukacji.

barier dostępu do edukacji wynikających z trudnej sytuacji materialnej ucznia, a także wspierania edukacji uczniów zdolnych” (art. 90b ust. 2 u.s.o.), uczniom udzielana jest pomoc materialna o charakterze motywacyjnym lub socjalnym w postaci między innymi stypendiów i zasiłków.

Jak widać na podstawie powyższych przykładów, ustawa o systemie oświaty zapewnia osobom niepełnosprawnym rozmaite możliwości wyrównywania różnic wynikających z ułomności fizycznych lub psychicznych. Rodzicom pozostawiono dużą dowolność, jeśli chodzi o wybór placówki, w której odbywać się będzie kształcenie ucznia niepełnosprawnego. Wprowadzono liczne instrumenty pozwalające na dosto-

niepełnosprawnych i przykładami zwykłej, ludzkiej niezyczliwości. W praktyce dyrektorzy często odmawiają przyjmowania uczniów niepełnosprawnych do szkół, ponieważ tak jest dla nich wygodniej. Brak osób ze specjalnymi potrzebami oznacza dla nich brak obowiązku zatrudniania wysoko wykwalifikowanej kardy nauczycielskiej, organizowania zajęć rewalidacyjnych, dostosowania pomieszczeń bądź pomocy naukowych. Uczniowie niepełnosprawni, którzy podejmują trudy nauki w szkole powszechnej, notorycznie stają się obiektem żartów i złośliwości ze strony rówieśników. Rodzice uczniów niepełnosprawnych nie są przychylnie nastawieni do wspólnej edukacji – często obawiają się, że dzieci niepełnosprawne będą

zaniżały poziom nauczania, tym samym ich „zdrowe” dzieci będą gorzej wykształcone kosztem integracji, którą chce się zapewnić „chorym”. Z kolei rodzice

burza proces rehabilitacyjny, znacznie ograniczając osobom niepełnosprawnym możliwość wyrównania różnic w obszarze umiejętności komunikacyjnych,

Rodzice uczniów niepełnosprawnych nie są przychylnie nastawieni do wspólnej edukacji – często obawiają się, że dzieci niepełnosprawne będą zaniżały poziom nauczania, tym samym ich „zdrowe” dzieci będą gorzej wykształcone kosztem integracji.

uczniów niepełnosprawnych wskazują na odrzucenie ich pociech przez społeczność klasową oraz nikłe postępy w kształceniu, ze względu na brak odpowiedniego przygotowania nauczycieli⁷⁵.

2.4. Niepełnosprawność w przepisach ustawy – Prawo o szkolnictwie wyższym

Pomimo licznych instrumentów prawnych i pozaprawnych mających na celu zagwarantowanie równego dostępu do edukacji osoby niepełnosprawne w dalszym ciągu pozostają gorzej wykształcone niż osoby pełnosprawne. Według ostatnich danych 35,5% niepełnosprawnych posiada wykształcenie średnie, a jedynie 7,7% wykształcenie wyższe⁷⁶. Co prawda, w ostatnich latach liczba osób niepełnosprawnych będących absolwentami uczelni wyższych wzrosła, niemniej jednak nadal jest niedostateczna. Należy pamiętać, że „brak dostępu do edukacji wyższej za-

społecznych i zawodowych”⁷⁷. Brak możliwości zdobycia wykształcenia wyższego najczęściej wiąże się z koniecznością podjęcia mniej satysfakcjonującego zatrudnienia. Ograniczając niepełnosprawnym dostęp do szkolnictwa wyższego ogranicza się jednocześnie możliwość ich samorealizacji i spełniania się w zawodzie, który osoba dla siebie wybrała.

Zgodnie z obowiązującymi w Polsce przepisami, prawo do nauki obejmuje również możliwość pobierania nauki w szkołach wyższych. Nauka w szkołach wyższych w przeciwieństwie do szkół podstawowych może być jednak odpłatna. Ustawodawca dopuścił bowiem: „świadczenie niektórych usług edukacyjnych przez publiczne szkoły wyższe za odpłatnością” (art. 70 ust. 2 konstytucji). W praktyce oznacza to zazwyczaj odpłatność studiów niestacjonarnych oraz niektórych usług takich jak np. kursy czy szkolenia.

Zasady pobierania nauki i funkcjonowania szkół wyższych w Polsce reguluje ustawa – Prawo o szkolnictwie wyższym⁷⁸ (dalej: p.s.w.). Wielokrotne nowelizacje omawianej ustawy miały na celu wyelimi-

75 B.E. Abramowska, *Doświadczenia polskiego stowarzyszenia na rzecz osób z upośledzeniem umysłowym w zakresie edukacji uczniów z głębszą niepełnosprawnością intelektualną*, „Biuletyn Rzecznika Praw Obywatelskich” 2012, nr 7, s. 57.

76 Dane na stronie Biura Pełnomocnika Rządu ds. Osób Niepełnosprawnych, <http://www.niepełnosprawni.gov.pl/niepełnosprawnosć-w-liczbach/-edukacja/> (dostęp 18 grudnia 2014).

77 A. Żebrak, *Edukacja osób z niepełnosprawnościami na poziomie szkolnictwa wyższego*, „Biuletyn Rzecznika Praw Obywatelskich” 2012, nr 7, s. 99.

78 Ustawa z dnia 27 lipca 2005 r. – Prawo o szkolnictwie wyższym (tekst jedn. Dz.U. z 2012 r., poz. 572 z późn. zm.).

nowanie barier prawnych, z którymi musiały zmagać się chcące rozpocząć naukę w szkole wyższej osoby niepełnosprawne⁷⁹. Obecnie wskazuje się, iż jednym z podstawowych zadań szkoły wyższej jest „stwarzanie osobom niepełnosprawnym warunków do pełnego udziału: a) w procesie kształcenia, b) badaniach naukowych” (art. 13 ust. 1 pkt 9 p.s.w.). Warto pamiętać, że studenci niepełnosprawni posiadają te same prawa i obowiązki co studenci pełnosprawni: mogą studiować na więcej niż jednym kierunku, ubiegać się o indywidualną organizację studiów lub indywidualny tok studiów, wziąć „urlop dziekański”⁸⁰ oraz korzystać z różnego rodzaju programów, takich jak np. ERASMUS lub MOST.

W celu wyrównania szans studentów niepełnosprawnych wiele uczelni zdecydowało się na wprowadzenie funkcji pełnomocnika do spraw osób niepełnosprawnych, który „zajmuje się wszelkimi sprawami dotyczącymi warunków studiowania osób niepełnosprawnych w (...) uczelni”⁸¹ (art. 173 ust. 1 pkt 1 p.s.w.). Niepełnosprawni mają również możliwość skorzystania z licznych form pomocy materialnej w postaci między innymi: stypendium specjalnego dla osób niepełnosprawnych, stypendium socjalnego, stypendium rektora dla najlepszych studentów. Studenci dotknięci niepełnosprawnością wspierani są również poprzez wprowadzanie alternatywnych metod nauczania i egzaminowania (dostosowanych do potrzeb konkretnego studenta), przedłużanie czasu przeznaczanego na naukę oraz udostępnianie urządzeń technicznych mających pomóc w realizacji zadań⁸².

Na „zadania związane ze stwarzaniem studentom i doktorantom, będącym osobami niepełnosprawnymi, warunków do pełnego udziału w procesie kształcenia” (art. 94 ust. 1 pkt 11 p.s.w.) uczelnia wyższa otrzymuje dotacje z budżetu państwa. Na kształce-

nie osób niepełnosprawnych przeznaczają się co roku nawet 9% ogółu środków przeznaczonych na edukację⁸³. Zatem to nie brak środków finansowych przeznaczonych na potrzeby wsparcia osób niepełnosprawnych stanowi największy problem. Wśród przeszkód, które wskazują sami niepełnosprawni, najtrudniejsze to pokonanie to te mentalne i architektoniczne. W środowisku uczelnianym nadal daje się zauważyć bardzo niską świadomość społeczną dotyczącą funkcjonowania osób z niepełnosprawnościami⁸⁴. Studenci nie są przyzwyczajeni do przebywania wśród niepełnosprawnych, często sami nieświadomie tworzą lub powiększają bariery ograniczające tych drugich. Osoby niepełnosprawne traktowane są jako niepełnowartościowi członkowie społeczności, rzadko powierza im się jakiegokolwiek funkcje (zwłaszcza te przywódcze), nie mają możliwości, by zintegrować się z innymi studentami np. na wspólnych wyjazdach lub przyjęciach. Alienację niepełnosprawnych w dużej mierze pogłębiają liczne bariery architektoniczne. Poza tym nie każdy uniwersytet przygotowany jest na przyjęcie studentów ze specjalnymi potrzebami. Co prawda, do większości sal można dostać się, korzystając z windy lub specjalnych pojazdów dla wózków inwalidzkich, niemniej jednak władze uczelni zdają się nie zauważać osób z innymi dysfunkcjami. Studenci skarżą się na brak sprzętu komputerowego i podręczników dostosowanych do potrzeb osób niesłyszących bądź niewidzących.

Nowelizacja ustawy – Prawo o szkolnictwie wyższym miała na celu polepszenie sytuacji osób niepełnosprawnych chcących kontynuować naukę na studiach. Pomimo iż intencje ustawodawcy były słuszne, w praktyce okazało się, że większość uniwersytetów nie była przygotowana na przyjęcie studentów niepełnosprawnych. Bariery natury pozaprawnej likwiduje się o wiele trudniej niż te natury prawnej. Zazwyczaj ich eliminacja wymaga również zaangażowania większej ilości środków finansowych oraz cięższej pracy.

79 A. Żebrak, *Edukacja osób z niepełnosprawnościami...*, dz. cyt., s. 101.

80 Zob. np. http://oion.pcrpgw.pl/index.php?option=com_content&task=view&id=109&Itemid=109 (dostęp 18 grudnia 2014).

81 Zob. <http://www.uksw.edu.pl/Niepełnosprawni> (dostęp 18 grudnia 2014).

82 D. Deutsch Smith, *Pedagogika specjalna...*, dz. cyt., s. 157–158.

83 A. Waszkielewicz, K. Dumnicka, *Finansowanie edukacji uczniów z niepełnosprawnościami*, „Biuletyn Rzecznika Praw Obywatelskich” 2012, nr 7, s. 19.

84 A. Żebrak, *Edukacja osób z niepełnosprawnościami...*, dz. cyt., s. 100.

3. Konkluzja

Kształcenie osób niepełnosprawnych w Polsce regulują liczne akty prawne. Postanowienia dotyczące omawianej materii zawarte zostały w dokumentach o charakterze konstytucyjnym, ustawowym oraz podustawowym. Polski ustawodawca wprowadził instrumenty mające na celu wyrównanie szans w równym

Strony zapewnią włączający system kształcenia umożliwiający integrację na wszystkich poziomach edukacji i w kształceniu ustawicznym” (art. 24).

Pomimo silnego wsparcia finansowego i zadowalających regulacji prawnych osoby niepełnosprawne w dalszym ciągu są gorzej wykształcone niż osoby pełnosprawne. Na taki stan rzeczy ma wpływ wie-

Pomimo licznych instrumentów prawnych i pozaprawnych mających na celu zagwarantowanie równego dostępu do edukacji osoby niepełnosprawne w dalszym ciągu pozostają gorzej wykształcone niż osoby pełnosprawne.

dostępie osób niepełnosprawnych do edukacji. Większość ma charakter ekonomiczny – niepełnosprawni uczniowie i studenci mogą ubiegać się o liczne formy pomocy materialnej, zaś szkoły i uczelnie, w których takie osoby pobierają naukę, mają prawo otrzymać z budżetu państwa dotacje (podmiotowe lub celowe). Od dłuższego czasu postuluje się wprowadzenie systemu edukacji, w którym osoby niepełnosprawne w miarę możliwości kształcone są wspólnie z osobami pełnosprawnymi. Takie rozwiązanie promowane jest również w konwencji o prawach osób niepełnosprawnych, gdzie wyraźnie wskazano, że „Państwa

le czynników. Wśród najbardziej istotnych wskazuje się: ograniczenia architektoniczne (niedostosowanie budynków i miejsc ogólnodostępnych); często złą sytuację finansową rodzin, których członkami są osoby niepełnosprawne; brak zrozumienia i tolerancji ze strony osób pełnosprawnych; brak wsparcia psychologicznego dla osób niepełnosprawnych; bariery komunikacyjne (zwłaszcza w przypadku osób niesłyszących oraz niemówiących) itd. Większości z wymienionych ograniczeń nie można wyeliminować z dnia na dzień. Do ich likwidacji konieczna jest ciężka, mozolna praca.